

**«ԳՅՈՒՄՐԵՅԻ ՆԿԱՐԻՉՆԵՐ. ՍԵՐՈՒՆԴՆԵՐԻ ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ»
ՆԱԽԱԳԻԾԸ ԻԲՐԵՎ ԿԵՐՊԱՐՊԱՐՎԵՍՏՈՒՄ ԳՈՐԾՈՂ
ԻՆՔՆԱԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՕՐԵՆՔՆԵՐԻ ԱՌՀԱՎԱՏՉՅԱ
ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼ-ԼԵՆԻՆԱԿԱՆ-ԳՅՈՒՄՐԻՈՒՄ**

Արաքս Վ. Մարգարյան

Հայաստանի գեղարվեստի պետական ակադեմիայի Գյումրու մասնաճյուղ
Շիրակի Մ.Նալբանդյանի անվան պետական համալսարան, Գյումրի, ՀՀ

Ամփոփում

Նախաբան. Հայկական կրթամշակութային «ՌԵԱԼ ԱՐՏ» հիմնադրամը (ՀՄԴ) Կրթության, գիտության, մշակույթի, սպորտի (ԿԳՄՍ) նախարարության հետ իրականացրին «Գյումրեցի նկարիչներ. սերունդների երկխոսություն» նախագիծը, որի նպատակն էր բացահայտել Ալեքսանդրապոլ-Լենինական-Գյումրու մշակութային բեղունության գաղտնիքը, ներկայացնել սերնդափոխությունը կերպարվեստի ոլորտում, ցույց տալ տեղի ունեցող զարգացումները: 2023 մարտից հունիս ամիսներին Գյումրու քաղաքապետարանի ցուցասրահում անցկացվեցին 4 ցուցահանդեսներ /հեղինակ ու համադրող՝ Արաքս Մարգարյան/, երբ նախագծի շրջանակում ներկայացվեցին 4 նկարչական ընտանիքների 9 ստեղծագործողների աշխատանքներ. ներկայացվեցին հայր և որդի Միրզոյանների, Ղուկասյանների, Մանուկյանների, Համալքաշյանների ստեղծագործությունները՝ կատարված տարբեր ոճերով ու տեխնիկաներով: Ցուցահանդեսների շարքը փաստեց՝ որքան մեծ ներուժ ունի Գյումրու կերպարվեստը, ուստի վաղ է թեման սպասված համարելը, քանի որ քաղաքում գործում են նաև այլ նկարչական ընտանիքներ, ինչը ենթադրում է, որ նախագիծը կունենա շարունակություն: Նախագծի պատկերագիրքը ամբողջանում է տեքստերով ու նախաբանով: Մեթոդներ ու նյութեր. Մեր հոդվածում դիտարկել ենք Գյումրու կերպարվեստի առանձնահատկությունները, նրա սոցիոլոգիական և արժեհամակարգային շերտերը, որոնք ներկայացրել ենք համեմատական ու վերլուծական մեթոդներով: Վերլուծություն Հոդվածում փորձել ենք բացահայտել Ալեքսանդրապոլ-Լենինական-Գյումրու ֆենոմենը կերպարվեստի ոլորտում, դիտարկել

ինքնակարգավորման յուրատեսակ օրենքները, որոնք ձևավորել են քաղաքի ինքնատիպ դիմագիծը, ազդել նաև գեղանկարչական ավանդույթների ձևավորման ու շարունակականության վրա: *Արդյունքներ*. Մեր ուսումնասիրության արդյունքում եկել ենք այն եզրահանգման, որ քաղաքում գործել են ինքնակարգավորման հետևյալ օրենքները՝ կենսասիրություն, բացառիկության զգացողություն, սերնդափոխություն, ավանդույթների պահպանում, որոնք պայմանավորված են եղել քաղաքի կենցաղավարությամբ՝ իրենց հետքը թողնելով նաև կերպարվեստի ոլորտի վրա: Ուսումնասիրության տիրույթում մշտապես եղել է գյումրեցի նկարիչների ստեղծագործությունների ուսումնասիրությունը: Նորույթը կայանում է նրանում, որ հողվածի տիրույթում փորձել ենք բացահայտել այն մեխանիզմները, որոնք ձևավորել են առանձին նկարիչների ստեղծագործություններ, այնպես էլ՝ Գյումրու կերպարվեստի ինքնատիպ դիմագիծը:

Բանալի բառեր՝ *Գյումրի, կերպարվեստ, «Գյումրեցի նկարիչներ. Սերունդների երկխոսություն» նախագիծ, կենսասիրություն, կոմպլեմենտարություն, բացառիկություն, սերնդափոխություն, ավանդույթ:*

Ինչպես հղել՝ Մարգարյան Ա., «Գյումրեցի նկարիչներ. սերունդների երկխոսություն» նախագիծը՝ իբրև կերպարվեստում գործող ինքնակարգավորման օրենքների առհավատյալ Ալեքսանդրապոլ-Լենինական-Գյումրիում.// ԳԱԱ ՇՀՀ կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ»: Գյումրի, 2023: Ն. 2 (26): 163-168 էջեր:

DOI:10.52971/18294316-2023.26.2-163

**"INTERGENERATIONAL DIALOGUE/ ARTISTS OF GYUMRI"
PROJECT: A MONITOR OF SELF-REGULATION LAWS ACTING IN
ART IN ALEXANDRAPOL-LENINAKAN-GYUMRI**

Arax V. Margaryan

State Academy of Fine Arts, GB RA
Shirak State University, Gyumri, RA

Abstract

The project "Intergenerational Dialogue /Artists of Gyumri" is implemented by the Armenian Educational and Cultural Foundation "REAL ART" and the Ministry of Education, Science, Culture and Supports of Armenia. The project aims to reveal the secret of the cultural richness of Gyumri, to present the specifics of generational change in the sphere of fine arts and the development in it. From March to June 2023, 4 exhibitions were held in the exhibition hall of Gyumri Municipality (Curator: Arax Margaryan), they were presented within the scope of the project 4 presents: 9 artists from 4 painting families: The works of father and son Mirzoyans, Ghukasyans, Manukyans, Hamalbashyans were presented, who work in different styles and techniques. The series of exhibitions proved how much potential Gyumri's fine art has, so it is too early to consider the topic exhausted, because other painting families are also active in the city, which implies that the project will have a continuation.

Key words: *Gyumri, fine arts, "Intergenerational dialog/ Artists of Gyumri" project, love of life, complementarity, exclusivity, generational change, tradition.*

Citation: Margaryan A. "Dialogue across Cultures/ Artists of Gyumri " Project: a Monitor of Self-Regulation Laws Acting in Art in Alexandrapol-Leninakan-Gyumri.// 'Scientific works' of SCAS NAS RA. Gyumri, 2023. V. 2 (26). pp. 163-168. DOI: 10.52971/18294316-2023.26.2-163

**ПРОЕКТ «ГЮМРИЙСКИЕ ХУДОЖНИКИ: СВЯЗЬ ПОКОЛЕНИЙ»
КАК ОТОБРАЖЕНИЕ ЗАКОНОВ САМОРЕГУЛИРОВАНИЯ,
ДЕЙСТВУЮЩИХ В АЛЕКСАНДРОПОЛЕ-ЛЕНИНАКАНЕ-ГЮМРИ**

Аракс В. Маргарян

Гюмрийское отделение ГАХА,
Ширакский государственный университет им.М.Налбандяна, Гюмри, РА

Аннотация

Армянский образовательно-культурный фонд «РЕАЛ АРТ» в сотрудничестве с Министерством образования, науки, культуры и спорта Республики Армения осуществил проект: «Гюмрийские художники: связь поколений», целью которого было изучить культурные особенности Александрополя-Ленинакана-Гюмри, а также постичь тайну плодотворности талантов и преемственности поколений. В период с марта по июнь месяц 2023 года в выставочном зале муниципалитета города Гюмри были проведены 4 выставки (автор идеи и куратор Аракс Маргарян), с участием 9 представителей из 4 творческих семей. В проекте были представлены работы отцов и сыновей Мирзоянов, Гукасянов, Манукянов, Амалбашянов, выполненные в разных стилях и техниках. Проект выявил творческий потенциал Гюмри и подчеркнул необходимость дальнейшего исследования предложенной темы, поскольку в городе живут и творят другие творческие семьи также.

Ключевые слова: *Гюмри, живопись, проект «Гюмрийские художники: связь поколений», комплиментарность, жизнелюбие, исключительность, традиция, преемственность поколений.*

Как цитировать: Маргарян А. Проект «Гюмрийские художники: связь поколений» как отображение законов саморегулирования, действующих в Александрополе-Ленинакане-Гюмри, // “Научные труды” ШЦАИ НАН РА. Гюмри, 2023. Т. 2 (26). сс. 163-168.

DOI: 10.52971/18294316-2023.26.2-163

ՆԱԽԱԲԱՆ. Գյումրիին առանձնահատուկ գույն է հայ կերպարվեստի ներկայանալու. այն ծնել է բազմաթիվ արվեստագետներ, նպաստել նրանց կայացմանը, ոգեշնչել ստեղծագործելու ու արարելու հաճախ առեղծվածային ունակությամբ: Մի քանի սերունդներ ձևավորել ու զարգացրել են կերպարվեստի, քանդակի ու ճարտարապետության ուրույն ավանդույթներ՝ իրենց նպաստը բերելով հայ մշակույթին: Ո՞րն է Գյումրու ֆենոմենը, և ինչո՞վ է պայմանավորված նրա մշակութային անսպառ բեղունությունը... Այստեղ յուրօրինակ ձևով խաչաձևվում ու համադրվում են Արևելքն ու Արևմուտքը, հինն ու նորը, ավանդականն ու ժամանակակիցը: Լինելով հայկական մշակույթի գոհարներից մեկի՝ Անիի ճարտարապետության իրավահաջորդն ու ժառանգորդը՝ քաղաքն իր մեջ է կլանել ու զարգացրել նաև ռուսական գործուն (Պլպլյան ժամ, Ալեքսանդրայի եկեղեցի, Գորկի այգի, Սևերսկի, Բուլվարային թաղամասեր, ռուսական սպայակազմի կենցաղավարություն, ռուսական ռազմաբազայի առկայություն), թուրքական որոշ ազդեցություն (խոսվածք, կենցաղավարություն, երաժշտական մոտիվներ), ամերիկյան ազդեցություն (ամերիկյան որբանոցներում կրթություն ստացած քաղաքացիներ), իսկ 1988թ. երկրաշարժից հետո՝ նաև եվրոպական ազդեցություն (իտալական հիվանդանոց, ավստրիական թաղամաս, ֆրանսիական դպրոց, նորվեգական հիվանդանոց):

Տարբեր մշակույթների համադրությունը քաղաքում ձևավորել է կոմպլեմենտարության (հանդուրժողականության) մթնոլորտ, որի խորհրդանիշը կարող է համարվել

Յոթվերք եկեղեցին՝ առաքելական, ուղղափառ, կաթոլիկ կրոնների յուրօրինակ խորհրդանշական ներկայությամբ:

ՎԵՐԱՆՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ. Գյումրու՝ իբրև քաղաքային բնակավայրի պատմությունը, քաղաքաշինությունը, մշակութային նկարագիրը պայմանականորեն բաժանվում է 3 շերտերի՝ Ալեքսանդրապոլ (1837-1924 թթ.), Լենինական (1924-1990 թթ.), Գյումրի (1990-մինչև օրս): Քաղաքի անվանումը յուրատեսակ կերպով թելադրում է նրա դիմագիծն ու համբավը: Ճարտարապետ Ա.Բվանովը այն համարում է «Տետրաէդր»՝ բուրգ, որի նժարները քաղաքի անվանումների սկզբնատառերն են՝ ԱԼԳ (Ալեքսանդրապոլ – Լենինական- Գյումրի): Այդ եռամիասնության ամբողջական նկարագիրն ու մետաֆիզիկական վերափոխումների վկայությունն է Գյումրու կենտրոնական հրապարակը. Յոթվերք ու Ամենափրկիչ եկեղեցիները (գտնվում են դեմ դիմաց)՝ Ալեքսանդրապոլի մոնումենտալ գեղեցկության վկայությունը: «Հոկտեմբեր» կինոթատրոնը, հյուրանոցային համալիրը, «Հայինայբանկի» կառույցները խորհրդանշում են Լենինականը, քաղաքապետարանի շենքն ու մետաղյա կոնստրուկցիաներով հավաքված «Զիգզագ» կոչվող շինությունը (ծառայում է իբրև բանկի մասնաշենք), «Վարդանանց արձանախմբով» Գյումրին է՝ էկլեկտիկ ու բազմադեմ, ինչպես իր անվանումները:

Ալեքսանդրապոլ-Լենինական-Գյումրիում (այսուհետ՝ ԱԼԳ) գործում են ինքնակարգավորման յուրատեսակ օրենքներ, որոնք ձևավորել են քաղաքի ինքնատիպ դիմագիծը, ազդել նաև գեղանկարչական ավանդույթների ձևավորման ու շարունակականության վրա: Դրանցից են՝

Կենսասփրոություն. իր գոյության ընթացքում քաղաքը հաճախ է բախվել աղետների (1926թ., 1988թ., երկրաշարժեր), ճգնաժամերի (1921թ. թուրքերի ներխուժում), վերածվել «որբաքաղաքի». բազում անգամներ ավերվել է ու կրկին վեր հասել ավերակներից ու մոռացության փոշուց: Այդ ամենը հաղթահարվել է շնորհիվ քաղաքի բնակիչների կենսասփրության, սարկավաճի ու հումորի զգացողության, որը գործել է անգամ կյանքի ամենադժվար պահերին՝ դրսևորելով ցավը ուժի վերածելու անբացատրելի կարողության:

Բացառիկության զգացողությունը ևս բնորոշ է գյումրեցուն և ունի իր հիմքերն ու պատճառները: Ալեքսանդրապոլում բեմադրված առաջին օպերան (1912 թ.), առաջին նկարչական ցուցահանդեսը (1913 թ.), Հայաստանի նկարիչների առաջին միությունը (1916 թ.): Հայաստանի համալսարանի բացումը (1920 թ.), որը հետագայում տեղափոխվելու էր Երևան, Անդրկովկասում առաջին նկարչական ստուդիա-դպրոցի գործունեությունը (1921 թ.), իսկ հետագայում Լենինականում առաջին ճեմափողոցի շահագործումը ԽՍՀՄ-ում (Կիրովի ճեմափողոց, հետագայում՝ Ռիժկովի)... Առաջինների շարքը կարելի է շարունակել, և հենց այս հանգամանքն էլ առիթ է տալիս մեր համաքաղաքացուն իրեն զգալ բացառիկ ու կարևոր: Այս ֆենոմենի արտահայտությունն է Ալեքանդրովսկի (Քրքքորյանի) ճեմափողոցի վրա գտնվող նախկին բաղնիքի շենքի տարբերվող քարը. ամբողջությամբ սև տուֆով կառուցված շենքի ճակատային մասում կարելի է տեսնել մեկ նարնջագույն քար: Տարբեր բացատրություններ ու ենթադրություններ կան

այս քարի վերաբերյալ, և, այնուամենայնիվ, այն խոսում է տարբերվելու, աչքի ընկնելու հակման մասին, որը բնորոշ է գյումրեցուն:

Ավանդույթների պահպանության օրենքը հատկապես նկատելի է ԱԼԳ-ի արհեստավարժ վարպետների աշխատանքներում (նմանություն Անիի ճարտարապետությանը): Վարպետները ձգտում էին նմանվել նախնիների արվեստին այնպես, որ պահպանեին ժամանակների կապը՝ հետևելով հնամենի ավանդույթներին (Շ. Անանիկյան - Ռ. Աթոյան, Գ. Բրուտյան - Զ. Կոչտոյան):

Վերնակույրար համալիր. Գյումրու վերնակույրարը՝ իբրև քաղաքային ճարտարապետության ամբողջական դրսևորման ձև, ներկայանում է հասարակական կառույցների և առանձնատների ամբողջությամբ՝ կառուցված 1830-1950-ական թթ., ապա՝ 1990-ից հետո վեր հառնած շենքերի միջոցով, որոնք ստեղծվել են առանց արհեստավարժ ճարտարապետների ուղղակի մասնակցության, «վերնից» պարտադրված հատակագծային կարգավորումների, ընդունված գեղագիտական չափանիշների, կայուն տեղական միջավայր ձևավորող միջոցներով և ընդունված տեխնոլոգիաներով: Պատմական Ալեքսանդրապոլում վերնակույրար էին փողոցների տարածքները, ներթափային հատվածները: Վերնակույրար համալիրի իրագործման համար հարկավոր էին ամբողջական միջավայր, քաղաքային սոցիալական խմբերի միջանձնային և խմբակային փոխհամագործակցություն (վարպետներ, բարերարներ, զինվորականներ, կառավարիչներ), որոնցից յուրաքանչյուրն իր մասնակցությունն է բերել քաղաքային համալիրի ձևավորման գործին: Այդ համալիրում գործող կապերն են արտացոլում Շ. Անանիկյանի կերպարները, Ռ. Աթոյանի կենցաղային ժանրի գործերը, Զ. Կոչտոյանի շարքերը, Շ. Ղուկասյանի քաղաքային բնապատկերները, Գ. Մանուկյանի ֆոլկլորային կտավները, Վ. Թովչյանի իրոնիկ պատկերները:

Մերնդափոխությունը արհեստի ու արվեստի ոլորտներում Ալեքսանդրապոլում գործող ամենաբնորոշ ավանդույթներից էր, «վարպետ-աշակերտ» (apprenticeship) կապի յուրօրինակ արտացոլումն ու դրսևորումը: Չէ՞ որ քաղաքային համքարություններում չափազանց կարևոր էր արհեստների պահպանումն ու փոխանցումը արժանի հետևորդին: Նախապես ընտրված աշակերտը, երբ հասնում էր որոշակի հմտության իր արհեստի մեջ, կազմակերպում էր մեծ խնջույք համքարության մյուս անդամների համար, որի ամենաուշագրավ դրսևորումներից էր դառնում «ուստասիլլայի» ավանդույթը, երբ վարպետը, ապտակելով աշակերտին, մատների միջոցով «փոխանցում» էր իր ուժն ու գորությունը: Սա ընդունման (ինիցիացիա) արարողության յուրօրինակ կարգ էր, որի միջոցով վարպետը նաև իր օրհնությունն էր փոխանցում աշակերտին: Իսկ եթե «աշակերտը» անձամբ վարպետի զավակն էր, ժառանգը, ապա «ուստասիլլային» գումարվում էր նաև հայրական ապտակը՝ «կրկնապատկելով» ուժն ու գորությունը: Չէ՞ որ այնքան կարևոր էր արհեստի գաղտնիքները պահելը ընտանիքի մեջ... Մյուս կողմից էլ՝ զավակը փոքրուց ծանոթ էր արհեստին, նրա բույրին, գույնին, դժվարություններին ու ակնկալվող հաղթանակներին: Այս դեպքում գործում էր նաև գենետիկայի օրենքը...

Պատահական չէ, որ գրեթե բոլոր տաղանդավոր մարդկանց կյանքում եղել է մեկը, ով պայմանականորեն կնքահայր է հանդիսացել՝ «բացելով» նրանց կյանքում ար-

վեստի դուռը, խրախուսել է ստեղծագործել, քաջալերել և ուղղորդել: Մինաս Ավետիսյանի կյանքում դա Հակոբ Անանիկյանն էր, Ջավեն Կոշտոյանի դեպքում՝ Գուրգեն Կարապետյանը: Պատահական չէ, որ Կոշտոյանի «Վարպետներ» հուշարձանը (այժմ գտնվում է քաղաքից դուրս, Կոշտոյան փողոցում) արտացոլում է հենց այդ երևույթը և նվիրված է արարիչ մեծ ՎԱԴՊԵՏԻ հավաքական կերպարին:

ԵԶՐԱՀԱՆԳՈՒՄ. «Գյումրեցի նկարիչներ. սերունդների երկխոսություն» նախագիծը յուրօրինակ արտացոլումն է «Վարպետ-աշակերտ»/«հայր-որդի» կապի, որն անդրադառնում է գյումրեցի նկարիչների մոտ գոյություն ունեցող՝ հորից որդի արվեստը փոխանցելու ավանդույթին: Սերունդների երկխոսությունը՝ հայրական գաղափարների, կենսափորձի՝ արվեստի լեզվով փոխանցելուն: Ծնողների գործը շարունակում են զավակները. սերունդների մտածելակերպը նույնն է, մոտեցումները՝ տարբեր: Հայրերին փոխարինելու է գալիս որդիների սերունդը՝ ավելի ազատամիտ, լայնահայաց, աշխարհին քաջատեղյակ: Նախագծի խորհրդանիշը Ջավեն Կոշտոյանի «Սանասար ու Բաղդասար» պատկերազրույթունն է՝ նույն գենետիկ կոդով տարբեր ուղղություններով շարժվող մարդիկ:

Գրականություն

1. Մարգարյան Ա. «Գյումրեցի նկարիչներ. Սերունդների երկխոսություն», Գյումրի, 2023, 102 էջ:
2. Иванов А., «Гюмри. Вернакуляр черного туфа, Гюмри», 2021, 375 с.
3. Hamalbashyan S, “History of the Eternal Now”, Tigran Mets, Yerevan, 2020, 170 p.

References

1. Margaryan A. Intergenerational dialog/Artists of Gyumri/ [Gyumreci nkarichner, serundneri erkkhosutyun], Gyumri, 2023, 105 p (in Armenian@ English)
2. Ivanov A. Gyumri Vernacular of black tuff, Gyumri [Vernakulyar chyornogo tufa],2021, 375 p. (in Russian)

Ընդունվել է / Принята / Received on: 21.09.2023

Գրախոսվել է / Рецензирована / Reviewed on: 18.10.2023

Հանձնվել է տպ. / Сдана в пч. / Accepted for Pub: 27. 11. 2023

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Արաքս Վարդանի ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ, արվեստագիտության թեկնածու, դոցենտ <ԳՊԱ ԳՄ-ի արվեստագիտության ու հումանիտար գիտությունների ամբիոն, Շիրակի պետական համալսարանի սպորտի ու արվեստի ամբիոն, Գյումրի, ՀՀ, էլ.հասցե՝ araxmargaryan@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-8523-0891>

Arax Vardan MARGARYAN: PhD in Art Studies, Associate Professor, Department of Theory of Fine Arts at the Gyumri branch of the Academy of Arts Department of Sport and Art of the Shirak State University, Gyumri, RA e-mail: araxmargaryan@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-8523-0891>

Араксия Вардановна МАРГАРЯН: Кандидат искусствоведения, доцент, Кафедра искусствоведения и гуманитарных наук ГФ ХГАА, Кафедра спорта и искусства Ширакского госуниверситета, Гюмри, РА, эл. адрес: araxmargaryan@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0003-8523-0891>